

Jan ORŁOWSKI

Poetyka rosyjskich wierszy o Polsce.
(Na materiale poezji okresu I wojny światowej)

Poétique des poèmes des poètes russes sur la Pologne.
(Étude basée sur la poésie de la première guerre mondiale)

Поэтика стихотворений русских поэтов о Польше
(На материале поэзии первой мировой войны)

Związek poetyki z ideologią, która kształtuje określone dzieło literackie, ujawnia się, jak wiadomo, szczególnie wyraziście w liryce politycznej i patriotycznej. Dobitnie potwierdza to poetyka rosyjskich wierszy o Polsce powstałych w latach I wojny światowej. W okresie tym poeci rosyjscy poświęcili sprawie polskiej dziesiątki utworów, z których tylko nieliczne przetrwały próbę czasu. Większość z nich uległa prawie całkowicie zapomnieniu wraz z ich autorami. Dotyczy to zwłaszcza tych okolicznościowych wierszy na tematy polskie, które zjawiały się na stronicach ówczesnej prasy codziennej i periodyków o treści społeczno-literackiej¹.

Znaczna większość ówczesnych hymnów na cześć Polski wyszła spod pióra przypadkowych autorów, drugorzędnych literatów lub dziennikarzy, którzy próbowali wyrazić nastrój chwili w mowie wiązanej. Ale do tematyki polskiej sięgali też wtedy znani i wybitni poeci, jak Fiodor Sologub, Aleksander Błok, Walery Briusow, Konstanty Balmont, Sergiusz Jesienin, Zinaida Gippius i Maryna Cwietajewa².

Treść ideowa wierszy o Polsce, które stworzyli poeci rosyjscy w dobie I wojny światowej, nie była zbyt złożona. Dyktowały i określały ją naj-

¹ Obszerniej na ten temat patrz w pracy: J. Orłowski: *Polska w zwierciadle poezji rosyjskiej okresu I wojny światowej*, wyd. UMCS, Lublin 1984.

² Zob. antologię *Dźwięki kruszonych oków. Polska w poezji rosyjskiej lat 1795—1917*, wyboru dokonał, opracował i przedmową opatrzył B. Białokozowicz, Warszawa 1977.

częściej słowa odezwy skierowanej do narodu polskiego przez naczelnego wodza armii rosyjskiej, wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza. Zawierały one obietnicę, że po zwycięstwie Rosji nad koalicją państw centralnych odrodzi się pod berłem cara Polska „swobodna w swej wierze, języku i samorządzie”³. Te obietnice i hasła (nie było w nich mowy nie tylko o niepodległości, ale nawet o autonomii Polski) wyrażały wówczas nie tylko deklaracje polityków rosyjskich w sprawie Polski, ale również niezliczone artykuły publicystyczne i oczywiście niektóre utwory poetyckie o tematyce polskiej.

Obfitość powstałych w latach 1914—1917 wierszy o Polsce stwarza możliwość opisu ich poetyki. Utwory te rzadko osiągały wysoki, czy nawet tylko przeciętny poziom artystyczny, ale stanowią one swoisty dokument życia literackiego epoki i zarazem wyraz nastrojów, jakie w społeczeństwie rosyjskim budziła wówczas tzw. „kwestia polska”.

Pod względem gatunkowym owe wiersze o Polsce i Polakach należały najczęściej do różnych odmian liryki politycznej i patriotycznej. Można wśród nich znaleźć utwory agitacyjne, elegijne, refleksyjne, a nawet oskarżycielskie. Występowały też mieliczne przykłady wypowiedzi lirycznych, w których wydarzenia wojenne w Polsce stanowiły pretekst do wyznań o charakterze bardziej osobistym (na przykład „Do Babci” Maryny Cwietajewej, „Rosyjska Polka” Marii Morawskiej). Liryka obywatelska — jak wiadomo — stanowi formę działania społecznego i „roz-wija się zwłaszcza w epokach wielkich konfliktów społecznych, narodowych i politycznych”⁴. Okoliczności te nadają jej apelatywno-agitacyjny charakter. Ta strukturalno-gatunkowa cecha rosyjskich wierszy o Polsce uwydatniła się bardzo silnie zwłaszcza w strofach poetów *minorum gentium*. Niektórzy z nich pisali wprost o odezwie naczelnego wodza i w ślad za nią wzywali Polaków do wspólnej walki z Niemcami. Niejaki Aleksander Pietrow w wierszu pt. „Zmartwychwstanie” nawoływał:

Свободы слова прозвучали,
 Вождя золотые слова!

 Поляки! Заря занялася:
 Воскреснет весь польский народ!
 Вся Русь на врагов поднялася —
 Так, братья-поляки, вперед!⁵

(A. Петров: „Воскресение”)

³ Zob. K. W. Kumaniecki: *Odbudowa państwowości polskiej*, Warszawa—Kraków 1924, s. 27.

⁴ M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński: *Zarys teorii literatury*, Warszawa 1975, s. 311.

⁵ A. Петров: „Новые боевые песни. Вторая Отечественная война 1914 года”, Москва 1914, s. 8.

Piotr Jurkin w zakończeniu wiersza „Do sławnych Polaków” również wzywał do braterstwa polsko-rosyjskiego i głosił, że proklamacja naczelnego wodza znalazła żywy oddźwięk w narodzie polskim. Oto ów apel poety:

Жили без дружбы мы долго. Но братья,
Видим, как чутки вы к слову вождя.
Бросьтесь с дружбой — друг другу в объятья!
Ни дня, ни минуты не ждя.⁶

(П. Юркин: „Славным полякам”)

Jeszcze dosadniej formułował swoje poetyckie wezwanie do Polski tuzinkowy rymotwórca Witalij Wiaczesławski:

Выими заржавленный,
Меч окровавленный,
Выйди на бой.⁷

(В. Вячеславский: „Польше”)

Ubrane w rymy i adresowane do Polaków podobne nawoływania można by jeszcze długo cytować z ówczesnej poezji rosyjskiej. Mamy tu do czynienia z liryką apelu, w której często operuje się zwrotami retorycznymi i imperatywnymi formami czasowników, a podmiot liryczny utożsamia się ze zbiorowością. Utwory te odwołują się zawsze do idei wspólnej walki i pojednania polsko-rosyjskiego.

Rosja carska — jak wiadomo — przystąpiła do wojny światowej pod hasłami panslawizmu, za którymi kryły się ekspansjonistyczne dążenia demaskowane przez przedstawicieli lewicy rosyjskiej. Idea jedności i braterstwa słowiańskiego znalazła odbicie w niezliczonych okolicznościowych wierszach, które jak lawina zalały szpalty ówczesnej prasy i stronicy licznych zbiorów poetyckich. Charakterystyczną cechą poetyki tych utworów były apostroficznie sformułowane tytuły i apele kierowane do zbiorowego adresata (na przykład: „Do braci Słowian” Niny Sokołowej, „Do słowiańskich rycerzy” Pawła Siergijenki, „Do Bułgarów” Gieorgija Iwanowa, „Do Słowian”, „Do Serbii” Symeona Bogomołowa i wiele innych). Niektórzy piewcy panslawizmu unikali nawet nazw poszczególnych narodów słowiańskich i posługiwali się metonimicznie użytymi nazwami rzek i miast, które symbolizowały poszczególne ziemie słowiańskie. Celem tych zabiegów stylistycznych było oczywiście podkreślenie jedności Słowiańszczyzny. Jako przykład niechaj posłuży zakończenie wiersza „Naprzód!” Mikołaja Kazańskiego, który w takich oto słowach zagrze-

⁶ П. Юркин: „Утро мечты. Посвящается отзывчивым душам”, Петроград 1915, с. 127.

⁷ „Жизнь” (Казань), 1915, № 18, с. 3.

wał żołnierzy armii carskiej do „wyzwoleńczego” pochodu na ziemie słowiańskie:

На Драву, Мораву,
На Вислу и Саву,
На синий славянский Дунай!⁸

(И. Казанский: „Вперед!”)

Obok liryki apelu (treść stanowią tu zawsze określone wezwania do odbiorcy) spotykamy również takie utwory o tematyce polskiej, w których podmiot liryczny, identyfikujący się zwykle z autorem, manifestuje swój emocjonalny stosunek do Polski. Jest to szczególnie wyraźnie widoczne w wierszu Pawła Oriesznikowa pt. „Do Polski”:

Петь гимн воскресающей Польше,
В честь Польши заправить огни —
Позгу нет радости большей
Теперь, в эти грустные дни...⁹

(П. Орешников: „Польше”)

Nieco odmiennie wyrażony został przyjazny stosunek do Polski w wierszu Sergiusza Sokolskiego. Podmiot liryczny przemawia tu w imieniu pewnej zbiorowości, z którą pragnie podzielić wspólne uczucie:

Поговорим о Польше милой,
Так обездоленной судьбой,
И скажем ей с душевной силой:
„О, Польша, сердцем мы с тобой!”¹⁰

(С. Сокольский: „Польше”)

Tu również mamy do czynienia z apelem. Jest on jednak kierowany nie do polskiego odbiorcy, lecz do swoich współrodaków, by okazali Polsce współczucie i pomoc w wojennej niedoli. Podobna relacja na linii nadawca — odbiorca — świat przedstawiony (w danym przypadku los Polski) występuje również w wierszu „Polska” Tatiany Szczepkiny-Kupernik.

W utworach o charakterze refleksyjnym najczęściej powtarzają się rozważania historiozoficzne o dziejowej tragedii Polski („Do Polski”, „Jeszcze Polska jest!” Briusowa), jej roli historycznej wśród narodów Europy („Tarcza narodów” Morawskiej), o powikłaniach dziejów Polski i Rosji („Mamusiu, wszak babcia jest Polką...” Natalii Gruszko i in.). Podmiot liryczny w tych utworach nie manifestuje wyraźnie swej obec-

⁸ „Всемирная панорама”, 1914, № 279, с. 9.

⁹ „Нива”, 1915, № 16, с. 311.

¹⁰ С. Сокольский: „Пляшущая лирика. Стихотворения и песни”. Пет-роград 1916, с. 20.

ności, nie stara się bezpośrednio oddziaływać na odbiorcę, nie zwraca się do niego przy użyciu form imperatywno-apelatywnych.

W wielu utworach o tematyce polskiej dominantę kompozycyjną stanowi nie przedmiot wypowiedzi mówiącego „ja” (w danym przypadku Polska, jej losy wojenne lub dzieje), lecz podmiot liryczny, utożsamiony z autorem. Wojna na ziemi polskiej wywołuje tu zwykle wspomnienia przeszłości, budzi żal z powodu zerwanej więzi z krajem dzieciństwa. Na zasadzie takich skojarzeń zbudowana została większość wierszy z cyklu „Piękna Polska” Marii Morawskiej. Oto niektóre przykłady:

Я грустила о том, что я — полька,
И от русских узнала про битвы,
Знаю мало родимых слов и только,
Только одну молитву!

(M. Моравская: „Русская полька”)

...А ныне все ожило, ожило ярко!
Я вспомнила детство, покойную мать...
Я вспомнила Польшу — я буду страдать¹¹

(M. Моравская: „Скорбь воскрешает”)

Nieznana bliżej poetka, podpisująca się zagadkowym nazwiskiem A. Biel-Koń-Lubomirska, wydrukowała na początku wojny wiersz pt. „Łzy panny”, w którym pisała:

О, Польша, я к родине рвусь,
Тоской по отчизне больна я!
Прекрасна безмерная Русь,
Но Польша, но Польша — родная!¹²

(A. Бел-Конь-Любомирская: „Слезы панны”)

U obydwu poetek podmiot liryczny nazywa Polskę swoją ojczyzną i tęskni za nią. Tego rodzaju liryki, odmienne strukturalnie od utworów o charakterze inwokacyjno-apelatywnym, występowały jednak dość rzadko wśród wierszy o tematyce polskiej.

Świat przedstawiony, jaki tworzyły owe polonica poetyckie z lat 1914—1917, to niekończące się obrazy pożarów, zniszczenia, cierpienie, śmierci i gwałtów, które wojna przyniosła narodowi polskiemu. Tematy te szczególnie ochoczo podejmowali drugorzędni twórcy, którzy realizowali określone zamówienie ideowo-polityczne. W ich utworach była oczywiście spora doza prawdy historycznej, ale chodziło przede wszystkim o pozyskanie opinii polskiej dla armii rosyjskiej i przedstawienie przeciwnika w najczarniejszych barwach. Dlatego właśnie ówczesnych żołnierzy austriackich, a zwłaszcza niemieckich, ukazywano jako grabież-

¹¹ M. Моравская: „Прекрасная Польша. Стихи”, Петроград (1915), с. 7.

¹² „Голос жизни”, 1914, № 9, с. 15.

ców, gwałcicieli, morderców i barbarzyńców, porównywano ich często do hord Attyli. Takim właśnie porównaniem posłużył się satyryk Włodzimierz Gołikow w wierszowanym obrazku pt. „Willa”, w którym opisał najazd Niemców na stary pański dom w Polsce:

Как после набега Атиллы,
Разрушен старинный приют.
И вслед за Атиллою свиллы
Все ценные вещи везут...¹³

(В. Голиков: „Вилла”)

Podobne obrazy tworzyli w swych wierszach o tematyce polskiej również inni autorzy, wśród nich Symeon Bogomołow („Żołnierska piosenka”), Maria Morawska („Żaloszna piosenka”), Włodzimierz Gilarowski („W Polsce”), Sergiusz Michiejew („Dzwonnik”), Dymitr Cenzor („Zniszczony dwór”) i wielu innych.

Zamierzony efekt dydaktyczny podobnych utworów starano się osiągać dzięki odpowiednio stosowanej poetyce środków wyrazu artystycznego. Najczęściej posługiwano się bogatym arsenalem odpowiednio dobranych epitetów o znaczeniu martyrologicznym. Polska określana więc była w różnych utworach jako kraj cierpiący, smutny, nieszczęsny, umęczony, zniszczony, spalony, rozszarpany, spustoszony przez wroga, cały zraniony, zbroczony krwią, tonący w krwi itp. Niektórzy poeci, chcąc stworzyć bardziej sugestywny obraz cierpiącej Polski, odwoływali się do symboliki religijnej i porównań z męką Chrystusa ukrzyżowanego na Golgocie. Poeta Giorgij Wiatkin tak właśnie widział Polskę czasu wojny:

Zinaida Gippius, posługując się podobnym obrazem, wyraziła myśl,

Встань на холм и взгляни. Ах, отсюда страна,
Как сплошная Голгофа видна...¹⁴

(Г. Вяткин: „В Польше”)

że Polska dojdzie do zmartwychwstania przez wojenną Golgotę i że policzone są już godziny jej męki:

Но сочтены часы томленья.
Господь страданий не забудет.
Голгофа — ради воскресенья,
И веруем, — да будет!¹⁵

(З. Гиппиус: „Три креста”)

W wierszach innych poetów mówi się o Polsce w cierniowej koronie („Stance dla Polski” Sołoguba, „Polska i Belgia” Aleksandra Fiodorowa),

¹³ В. М. Голиков: „Песни о немцах и турках”, Петроград 1915, с. 22.

¹⁴ „Ежемесячный журнал”, 1915, № 4, с. 3.

¹⁵ „О войне. Стихи современных поэтов”, Петроград 1916.

bądź też nazywa się ją ofiarą rozpiętą na krzyżu („Do Polski” Sergiusza Kopytkina). Tak właśnie widział umęczoną Polskę symbolista Sergiusz Sołowjow:

Ты вновь от риз обнажена
И распинаема на древе.¹⁶

(С. Соловьев: „К Польше”)

W większości cytowanych tu wierszy przewija się myśl o pojednaniu polsko-rosyjskim. Ta naczelną tendencją ideową owych utworów też oczywiście wymagała odpowiednio dobranych środków obrazowania poetyckiego. Rosja carska — jak wiadomo — pretendowała do roli przywódcy krajów słowiańskich. Ta idea polityczna w przekładzie na język poetycki często przybierała kształt porównań typu paternalistyczno-familiarnego. Polacy określani byli często jako bracia, co znajduje wyraz w niektórych tytułach („Do braci Polaków” Miłkołaja Agniwcewa i u innych poetów). Jeszcze częściej powtarza się u wielu twórców motyw „siostry Polski”. W jednym ze swych utworów Sergiusz Kopytkin kierował do Polski następującą apostrofę:

Не плачь, сестра. Твой брат могучий
Убьет исчадье сатаны.¹⁷

(С. Копыткин: „Польше. Не может быть...”)

W ujęciu Tatiany Szczepki-Kupernik cierpiąca Polska była „bliską młodszą siostrą”:

Край нам близкий, Польша. Польша,
Наша младшая сестра...¹⁸

(Т. Щепкина-Куперник: „Польша”)

W tym samym czasie młody piotrogrodzki poeta Jurij Wiegow (właśc. Josif Woronko) zwracał się w swym wierszu do zapłakanej polskiej panny z takim oto pocieszeniem:

Не плачь, о панна: знай и помни,
Россия — любящая мать...¹⁹

(Ю. Вегов: „Плач панны”)

W cytowanych wyżej porównaniach powtarza się dość powszechnie stosowana w poezji figura retoryczna, jaką jest personifikacja. Tym tropem stylistycznym posługiwano się w wielu utworach o Polsce. W trzeciej części udratyzowanej miniatury „Vivat Polonia!” Tatiany

¹⁶ С. Соловьев: „Возвращение в дом отчий”, Москва 1916 с. 141.

¹⁷ С. Копыткин: „Песни о войне”, Петроград 1915, с. 29.

¹⁸ Т. Щепкина-Куперник: „Отзвуки войны, Стихотворения”, Москва 1915, с. 71.

¹⁹ „На берегах Невы”, 1914, № 7—8, с. 3.

Szczepkiń-Kupernik Polska przedstawiona została jako niewiasta w łachmanach i kajdanach, której Anioł zwiastuje w celi więziennej koniec cierpień i udręki:

Встань, Польша, и верь! Пусть надежда святая
Тебя озарит животворным лучом.
Да! Ты исцелишься, хоть раны глубоки,
Ты рубище сменишь на пышный убор!²⁰

(Т. Щепкина-Куперник: „Vivat Polonia!”)

W jednym z wierszy Nadzieży Pawłowicz Polska przybiera postać matki-wdowy w żalobie (wiersz pt. „Polska”), natomiast w „Stancach dla Polski” jawi się ona Sologubowi jako czuła matka swoich wielkich poetów-proroków:

Твоих поэтов, мать родная,
Всегда умела ты беречь,
Восторгом сердца отвечая
На их пророческую речь.²¹

(Ф. Сологуб: „Стансы Польше”)

Odmienny obraz stworzyła Izabella Griniewska. Jej upersonifikowana Polska obficie leje łzy nad losem swych dzieci i żarliwie modli się u stóp krzyża:

О чем ты теперь, о прекрасная Польша,
И мыслишь, и грезишь в тиши?
О чем же теперь ты молишься дольше
Всем пылом, всем жаром души?²²

(И. Гриневская: „Польше”)

Nieodłączną częścią świata przedstawionego w wierszach o Polsce jest zawarty w nich koloryt lokalny. Stopień nasycenia elementami tego kolorytu bywa niejednolity. W utworach o charakterze agitacyjnym występuje on najczęściej w znikomej postaci („Do Polski” Nadzieży Bronickiej, „Do braci Polaków” Włodzimierza Pawłowa). Jest on natomiast wyraźnie zarysowany w wierszach tych poetów, którzy osobiście zetknęli się z Polską w dzieciństwie (Maria Morawska, Piotr Storicyn) lub w wieku dojrzałym (Briusow, Błok, Sirotinin).

Środki współtworzące koloryt miejscowy dzieła literackiego są dość urozmaicone. Najprostszym i najczęściej stosowanym sposobem zasygnalbardzo ważną rolę, zwłaszcza zaś w liryce społeczno-politycznej. W przylizowania kolorytu polskiego jest już sam tytuł utworu. Odgrywa on padku wierszy na tematy polskie można nawet mówić o swoistej poetyce

²⁰ Т. Щепкина - Куперник: „Мелькающие огоньки”, Москва 1916, с. 10

²¹ Ф. Сологуб: „Война. Стихи”, Петроград 1915, с. 22.

²² И. Гриневская: „Поклон героям. Стихи”, Петроград 1915, с. 50.

tytułów. Zgodnie z przeznaczeniem i wynikającą stąd specyfiką gatunkową tych utworów autorzy najczęściej dawali im tytuł „Do Polski”. Tak zatytułowane wiersze napisali: Agniwcew, Briusow, Griniewska, Kopytkin, Oriesznikow, Michał Garteweld, Teofan Liszniewicz, Sergiusz Sołowjow, Mikołaj Wentcel (pseudonim Benedykt) i wielu innych. Spora liczba wierszy otrzymała po prostu tytuł „Polska” nie sugerujący żadnego zabarwienia emocjonalnego. Tak nazwali swe utwory m. in. Nadieżda Pawłowicz, Sergiusz Koszkarow, Grigorij Iwanow, Szczepkina-Kupernik, Sirotinin i Jesienin. Wiersze z gatunku liryki opisowej, osnute najczęściej na wspomnieniach pobytu autora na ziemi polskiej, zwykle operują nazwą naszego kraju w tytule w połączeniu z odpowiednim przyimkiem lub innym wyrazem, na przykład, „Wspomnienie o Polsce” Grigorija Woinowa, „W Polsce” Aleksandra Sałtykowa, „O Polsce” Piotra Storicyna, „W Polsce 1914 r.” Lidii Sysojowej i inne.

Niektóre tytuły wyraźnie zdradzają uczuciowy stosunek autorów do Polski. Świadczą o tym m. in. następujące przykłady: „Jeszcze Polska jest!” Briusowa, „Piękna Polska” Morawskiej, „Do sławnych Polaków” Piotra Jurkina, czy wreszcie tytuł w łacińskim brzmieniu — „Vivat Polonia!” Szczepkiny-Kupernik. Dążenie do emocjonalnego oddziaływania na odbiorców uwidoczniło się w odpowiednio sformułowanych tytułach, na przykład: „Do braci Polaków” Agniwcewa, „Do Polaków” Balmonta i inne.

W utworach pozbawionych tendencji agitacyjnych i przenoszących uwagę odbiorcy na wojenne losy i cierpienia ludności polskiej spotykamy tytuły mniej pompatyczne, o jakby nieco wyciszonym wezwaniu. Na przykład: „Do moskiewskiej Polki” Fiodora Błagowa, „Do polskiej dziewczyny” Mikołaja Rykowskiego, „Pieśń polskiej dziewczyny” Włodzimierza Wasilenki. W wielu wierszach sprawy polskie widziane są przez pryzmat wydarzeń, które zachodziły w bliżej określonym miejscu na ziemi polskiej. Sygnalizują to odpowiednie tytuły z polskimi nazwami topograficznymi, jak chociażby: „W Warszawie” Briusowa, „Warszawa” Wiktora Budrika, „Pod Warszawą” Siemiona Nikitina, „Nad Gopłem” Mikołaja Asiejewa, „W Częstochowie” Riabowa-Bielskiego, „Na zamku w Baranowie” Dymitra Sawickiego. Część podobnych tytułów nawiązuje do ówczesnych działań militarnych na ziemi polskiej, na przykład: „Obrona Warszawy” Jurija Riewiakina, „Bój pod Krakowem” Pawła Tuczkiną, „Bój pod Warszawą” Sergiusza Koszkarowa, „Aeroplany nad Warszawą” Briusowa.

W kilku przypadkach można spotkać w tytule polonizmy, które świadczą wyraźnie, że wiersz porusza tematykę polską. Oto owe nieliczne przykłady: „Moja konfederatka” Morawskiej, „W kościele” Sołowjowa, „W chałupie” Sawickiego, „Płacz panny” Jurija Wiegowa. Tytuły nie-

których wierszy nie wskazują jednoznacznie, że treść ich wiąże się z Polską. Przedstawiają one zwykle męczeństwo i cierpienia Polaków podczas wojny. Odnosi się to zwłaszcza do wymienionych niżej utworów o tematyce polskiej: „Męczennicy XX wieku” Tuczkiń, „Cienpiący kraj” Almazowa, „Spalone gniazda” Morawskiej, „Trzy krzyże” Zinaidy Gippius, „Requiescant in pace!” Apollona Korinfskiego. Latynizmy w tytułach niektórych wierszy o Polsce podkreślały związek jej historii i kultury z tradycją rzymskokatolicką.

Ważną rolę w przekazie kolorytu lokalnego odgrywają zawarte w utworze poetyckim polonizmy, polskie realia etnograficzne, kulturowe, obyczajowe, odwołania do historii Polski i wreszcie zrozumienie dążeń oraz duchowego życia Polaków. Te właśnie elementy kolorytotwórcze zawierają m. in. takie utwory, jak trzecia część „Odvetu” Błoka, „Polska” Sirotinina, „Polska” Jesienina, „W Polsce” Sałtykowa oraz kilka wierszy Morawskiej ze wspomnianego już zbioru „Piękna Polska”. W różnych utworach o tematyce polskiej spotykamy następujące polonizmy: panna, pan, pani, kościół, kaplica, ksiądz, chłop, szlachta, sukmana, chałupa i inne. Przykład ich funkcjonowania w tekście poetyckim ilustrują chociażby następujące liryczne wyznania Morawskiej:

Помню костелы в далекой Польше...

(M. Моравская: „Возврат”)

Уже вначале, когда прочитали,
Что роют там окопы,
Что все поднялись, паны и хлопы,
Я грустила, — уже вначале...

(M. Моравская: „Русская полька”)

Лишь в детстве видала сукманы серые...²³

(M. Моравская: „Скорбь воскрешает”)

Obok oddzielnych wyrazów wplataną do wierszy niekiedy polskie porzekadła lub cytaty ze znanych utworów literackich. Na uwagę zasługuje zwłaszcza spożytkowanie przez niektórych poetów (Briusow, Sokolski) hasła „Jeszcze Polska nie zginęła”, które rymowano nawet z odpowiednimi słowami rosyjskimi. Ilustruje to m. in. adresowana do Polski następująca strofa Sergiusza Sokolskiego:

Пусть рану всю твою разъело,
Пускай твоя сочится кровь,
Но все же „Polska nie zginęła!”,
Она из пепла встанет вновь.²⁴

(С. Сокольский: „Польше”)

²³ Моравская, *op. cit.*, s. 7—12.

²⁴ Сокольский, *op. cit.*, s. 21.

Nasylenie elementami kolorytu polskiego jest szczególnie wyraźne w utworach osnutych na wspomnieniach pobytu w Polsce. Widać to zwłaszcza w wierszu „O Polsce” Piotra Storicyna oraz „Polska” Andrieja Sirotinina. Autentyczny polski koloryt pogłębiał prawdę artystyczną wierszy o Polsce i przybliżał czytelnikowi rosyjskiemu jej pełniejszy obraz.

Poeci rosyjscy, sięgając do tematyki polskiej, opierali się w wielu przypadkach na polskich motywach literackich. Anatol Dobrochotow, tworząc wiersz „Dwaj bracia” (mowa w nim o dwóch Polakach zmuszonych walczyć przeciwko sobie we wrogich obcych armiach) dokonał przeróbki patriotycznego utworu „Ta, co nie zginęła!” Edwarda Słońskiego, w którym podjęty został ten właśnie temat. Samuel Marszak w antyniemieckiej satyrze „Współczesny Budrys” naśladował litewską balladę „Trzech Budrysów” Mickiewicza, natomiast Balmont w wierszu „Herb Miesiąc Zatajony” zapożyczył tytuł z Sienkiewiczowskiej powieści „Pan Wołodyjowski” (nazwa herbu drugoplanowej postaci — panna Snitki). Z kolei Mikołaj Agniwcew, tworząc pieśń o śmierci zamordowanej przez Niemców polskiej dziewczyny, parafrazował popularną arię Jontka z opery „Halka” Stanisława Moniuszki. W wierszu „Polska” Georgija Iwanowa można łatwo doszukać się reminiscencji Mickiewiczowskiej inwokacji do „Pana Tadeusza”. Podobnych odwołań do literatury polskiej oraz różnych wydarzeń z naszej historii można znaleźć więcej w ówczesnych wierszach poetów rosyjskich o Polsce.

Struktura gatunkowa owych utworów na tematy polskie była dość urozmaicona. Najczęściej spotykamy wśród nich tradycyjny okolicznościowy wiersz o treści społeczno-politycznej, jaki ukształtował się w poezji rosyjskiej od czasów klasycyzmu. Ta krótka forma wypowiedzi lirycznej, charakteryzująca się zwykle regularną budową stroficzną, zdecydowanie przeważa wśród omawianych utworów (wymyślne wirtuozowskie strofy spotykamy jedynie u Balmonta). Przybierała ona często postać elegii („Polska” Nadieždy Pawłowicz, „Do Polski” Sergiusza Sołojowa), swoistej odmiany hymnu („Polska” Georgija Iwanowa, „Do Polski” Sergiusza Kopytkina), zwięzłej apostrofy („Do Polski” Izabelli Griniewskiej), pieśni („Pożegnalna pieśń emigranta słowiańskiego” Symeona Bogomołowa), czy wreszcie formy, którą można umownie zaklasyfikować jako list poetycki („Do moskiewskiej Polki” Fiodora Błagowa). W kilku utworach, utrzymanych w szczególnie podniosłej tonacji, autorzy posłużyli się dostojną formą sonetu („Polska” Jesienina, „Jeszcze Polska jest!” Briusowa, „Do Polski” Mikołaja Wentela, „Święto krwi” Balmonta). Rzadki przykład pamfletu o treści politycznej stanowił wiersz Nadieždy Bronickiej, zatytułowany „Do Polaków (Do jednej z partii)”, których oskarżała autorka o nacjonalizm. Zjawiskiem wyjątkowym była udrama-

tyzowana miniatura wierszowana „Vivat Polonia!” T. Szczepkiny-Kupernik. Nieliczenie reprezentowane były formy epickie wśród wierszy o tematyce polskiej. Rzadko występowały tu ballady („Zniszczony dwór” Dymitra Cenzora) lub znany z realistycznej poezji społecznikowskiej obrazek wierszowany, jak chociażby „Dzwonnik” Sergiusza Michiejewa, czy „Kozacy przejeżdżali (W Polsce)” Wiktora Dworniaszyna. Wierszowane opowieści o tematyce historycznej (tzw. „bywalszczyzny”) tworzył Apollon Korinfski, sięgając w nich również do wątków z dziejów Polski („Królewna Wanda”, „Bitwa pod Grunwaldem”) i aktualizując wymowę polityczną owych utworów.

Analiza poetyki rosyjskich wierszy o Polsce z lat I wojny światowej prowadzi do wniosków, że ta okolicznościowa poezja patriotyczno-polityczna miała wartość przede wszystkim ideową i dydaktyczną. Pod względem formalnym była dość urozmaicona, ale równocześnie bardzo tradycyjna, nie wykraczająca poza wzorce dziewiętnastowiecznej liryki obywatelskiej. Ciekawszych rozwiązań artystycznych można w niej doszukiwać się jedynie w zakresie obrazowania poetyckiego (też dalekich jednakże od nowatorstwa), zwłaszcza w liryce o treści wojenno-martyrologicznej. Skłaniało do tego samo bogactwo tematyki polskiej, mocno zaangażowany, emocjonalny stosunek wielu twórców do sprawy polskiej i wreszcie chęć bezpośredniego agitacyjnego oddziaływania na odbiorcę polskiego i rosyjskiego. Okoliczności te szczególnie uwydatniają związek i zależność poetyki liryki obywatelskiej od wyznaczonej i przypisywanej jej roli społeczno-ideowej.

Omówiony tu, dość rozpowszechniony w dawniejszej i współczesnej literaturze rosyjskiej gatunek liryki stanowi przykład wyjątkowo silnego oddziaływania ideowej funkcji utworu na jego poetykę, wyraźnie podporządkowaną celom pozaliterackim. Łatwo dostrzec, że prowadzi to nieuchronnie do degradacji artystycznej owej poezji, która, przyjmując w tych okolicznościach zadania utylitarno-dydaktyczne, staje się z góry skazana na zapomnienie w odmiennych warunkach historycznych i innych konfiguracjach politycznych. Taki właśnie los stał się udziałem większości ciekawych i popularnych w swoim czasie, a dziś prawie zupełnie zapomnianych rosyjskich wierszy o Polsce z lat I wojny światowej.

RÉSUMÉ

Le lien entre la poétique et l'idéologie dans les oeuvres littéraires apparaît le plus clairement dans le lyrique politique et patriotique. Cela est confirmé par les poèmes sur la Pologne écrits par les poètes russes pendant le déroulement de la première guerre mondiale. Dans ces poèmes on parle des souffrances du peuple

polonais pendant la guerre, de la fraternité polono-russe, de la renaissance d'une nouvelle Pologne „sous la coupe tsariste”.

Ces idées se sont cristallisées dans les apostrophes colorées d'émotion pour la Pologne, dans les appels mis en vers „aux frères polonais”, dans le choix d'épithètes bien définis, de comparaisons, de personnification de la Pologne comme veuve souffrante ou „sœur cadette”. Dans beaucoup de poèmes on a dessiné le coloris polonais, ce qui a affirmé leur vérité artistique ainsi que la force de leur expression émotionnelle.

РЕЗЮМЕ

Связь поэтики и идеологии в литературном произведении сильнее всего обнаруживается в политической и патриотической лирике. Об этом свидетельствуют стихотворения о Польше, написанные русскими поэтами в годы первой мировой войны. Говорится в них о военных страданиях польского народа, о русско-польском братстве, о возрождении новой Польши „под скипетром царя”.

Эти идеи выразились в стихотворных воззваниях, в эмоционально окрашенных обращениях к Польше, к „братьям-полякам” в подборе подходящих эпитетов, „семейных сравнений”, олицетворений Польши как страдающей вдовы или „младшей сестры”. Во многих стихотворениях хорошо обрисован польский колорит, что углубляет их художественную правду, силу эмоциональной экспрессии и агитационный характер.

